

De een omarmt het meer dan de ander: burgerschapsonderwijs. Feit blijft dat het sinds de zomer van 2021 verplicht is. Scholen hebben vaak wel een beeld van wat ze leerlingen willen meegeven voor als ze later aan de maatschappij deelnemen. Maar hoe dit in de klas vorm te geven, daarover ging het gesprek tijdens het VBS Ledenevent. De highlights van de avond.

Tekst
Steffie Bom

Beeld
Rolf Van Koppen
Fotografie

VBS Ledenevent over vormgeving burgerschapsonderwijs opent ogen

Maartje Reitsma

‘Fijn dat we na zo’n lange online periode weer met onze leden samen kunnen komen’, opende VBS-voorzitter Artho Jansen het VBS Ledenevent. Ruim zestig deelnemers – waaronder bestuurders, directeuren, rectoren en leerkrachten – waren naar het event gekomen, dat plaatsvond bij so-school College De Trappenberg in Hilversum, onderdeel van Stichting De Kleine Prins.

Ik ben omdat wij zijn

Maartje Reitsma van Stichting School & Veiligheid trapte de avond af met een schets van een klas met hun leerkracht in een museum, die voor een schilderij met elkaar in gesprek waren. ‘Waarom is dit burgerschap?’

vroeg ze aan de zaal. Diverse antwoorden volgden, waaronder: mening vormen, genormeerd gedrag, verbinding via kunst en religie, samen anders leren, delen van verschillende perspectieven en je verplaatsen in de ander. Dit laatste greep ze aan om haar verhaal te vervolgen. ‘Bij de Masai, een nomadisch volk in Kenia, staat de filosofie Ubuntu centraal. Die draait om toewijding in het geven en nemen, en het delen in groepen.’ Het brengt Reitsma bij Hoogleraar Public Education Gert Biesta, volgens wie burgerschap niet alleen over ik gaat, maar ook over hoe deze ik zich verhoudt tot de ander. ‘Je kunnen verhouden tot de ander en het omgaan met de weerstand die je hierin kunt ondervinden - om zo tot verbinding met elkaar te komen - dat is waar burgerschap wat mij betreft om draait.’ Er werd die avond nog veel door anderen naar verwezen. Reitsma gaf de deelnemers mee te bouwen aan hun eigen verhaal, wie de school als gemeenschap wil zijn en wat zij als oefenplek aan de leerlingen wil meegeven. ‘Pas dan volgen de onderwijskundige elementen.’

Vragenlijst burgerschapsopvattingen

Over wat voor een gemeenschap je als school wilt zijn en waar je voor gaat en staat, spraken Symen van der Zee en Lida Klaver, lector respectievelijk onderzoeker Vernieuwend Onderwijs bij Saxion Hogeschool. Ze startten met een voorbeeld van een leerkracht die zich zorgen maakt over het klimaat. Zij wil dat haar leerlingen bewust omgaan met de wereld en begint hiertoe een project rondom de kledingindustrie. Samen met de leerlingen onderzoekt ze hoeveel water en chemicaliën deze industrie verbruikt en hoe de arbeidsomstandigheden zijn. Vervolgens bezoeken ze een tweedehands winkel waar de kinderen kleren uitzoeken voor een modeshow op school.

Symen van der Zee en Lida Klaver

Dieuwertje de Graaff

‘Een mooi voorbeeld van burgerschapsonderwijs?’ vraagt Klaver aan de zaal. De twijfel overheerst. ‘Zo op het eerste oog is het een mooi voorbeeld’, vervolgt Van der Zee. ‘Tegelijk kun je je afvragen welke keuze de leerlingen hebben gehad. Zijn ze door de leerkracht niet te veel ingezet als *gamechanger*?’ Het brengt Van der Zee en Klaver bij een door hen opgestelde ‘vragenlijst burgerschapsopvattingen’, die als doel heeft scholen houvast te bieden bij een waardevolle dialoog over de vormgeving en invulling van burgerschap. ‘Zo kun je je visie scherp krijgen, je doelen expliciet maken en de leerlijnen helder.’ Een greep uit de vragen:

- **Waarom burgerschapsonderwijs?**
Voor de maatschappij of het kind?
- **Wie bepaalt de doelen van burgerschapsonderwijs?**
Maatschappij of kind (wat wil jij leren)? Bied je één visie aan of meerdere?
- **Wat is de ideale burger?**
Aangepast of kritisch? Mening omvormen of niet?
- **Wat is belangrijker?**
Bewustzijn van de complexe realiteit of onbezorgdheid?
- **Wat is de context?**
Lokaal of wereldwijd?

- **Waarop ligt de nadruk?**
Sociaal of politiek? Conflict of vreedzaamheid? De eigen cultuur of diverse culturen?

Eens of oneens

In het verleden was Dieuwertje de Graaff van Common Ground geschiedenisdocent. Tijdens een van haar lessen over religies zei een leerling dat hij er niet aan mee zou doen, omdat zijn vader de te behandelen religie achterlijk vond. ‘Wat ik destijds als jonge docent niet deed, maar wel had moeten doen, is het gesprek met de leerling aangaan.’ Ze wil ermee zeggen dat burgerschap meer omvat dan weten hoe de democratie in elkaar steekt. ‘Je stem laten horen, weten hoe je maatschappelijk het verschil kunt maken en weten hoe te vechten voor je idealen, horen er ook bij.’ Aan de hand van drie stellingen ging ze vervolgens met de zaal het gesprek aan. Op je stoel blijven zitten was geen optie. Was je het oneens met de stelling dan ging je links in de zaal staan, was je het eens dan ging je naar rechts. Je zag mensen fier lopen, maar ook peinzend.

#1 Toenemende segregatie in het onderwijs zit goed burgerschapsonderwijs in de weg

De groep die het eens was met deze stelling was ongeveer gelijk aan de groep die het oneens was. ‘Om begrip jegens elkaar te krijgen en kennis te kunnen overdragen, moet je elkaar ontmoeten’, zei iemand die het eens was met de stelling. ‘Het risico is ook dat je in een meer gelijkgestemde omgeving te veel dezelfde visie te horen krijgt’, voegde een ander hieraan toe. ‘Ligt hier niet juist een mooie taak van de school en leerkracht’, zei iemand die het oneens was. ‘Bovendien kunnen kinderen zich in zo’n om-

geving veiliger voelen, waardoor ze juist hun mening durven te geven.’ De Graaff vatte aan het eind samen dat het vooral belangrijk is dat het schoolteam zich bewust is van de situatie op school en waar nodig mensen van buiten haalt, om het inlevingsgevoel te vergroten.

#2 Ouders zouden geen rol moeten spelen in het burgerschapsonderwijs

Maar een paar mensen waren het hiermee eens. ‘Kinderen moeten op school de vrije ruimte krijgen om met leeftijdsgenoten te kunnen praten, zonder de invloed van ouders. Als ouder hoop ik juist dat kinderen op school ook andere meningen en visies opdoen, waar we samen thuis het gesprek over aan kunnen gaan.’ Iemand die het oneens was met de stelling, liet weten dat de ouders op zijn school juist minder onvankelijk zijn voor andere meningen en visies. ‘Ik wil deze ouders er daarom graag bij betrekken om hun de andere kant van het verhaal te laten horen en om kritisch mee te denken.’

#3 Als het gaat om burgerschap is een neutrale houding van de leraar het streven

Ook bij deze stelling was de zaal gelijkmatig verdeeld. ‘Streven is een mooi woord’, zei iemand die het eens was met de stelling. ‘Of het haalbaar is, is een tweede. Sec ge-

nomen is het curriculum niet eens neutraal.' Toch vindt de helft van de deelnemers dat je als leerkracht ook best je mening mag geven en ergens voor mag staan, zonder de ander af te katten. Zeker als de visie en kaders van de school duidelijk zijn, dan moet dit kunnen. De Graaff sloot af met te benadrukken dat je de leeftijd van de leerlingen in je achterhoofd moet houden. 'Zijn zij in staat te herkennen dat de leraar iemand is met een mening waar je het niet mee eens hoeft te zijn, of zijn ze te jong of afhankelijk

VBS-voorzitter Artho Jansen en VBS-bestuurder Pim Spijker geven toelichting op ledenonderzoek

en derhalve beïnvloedbaar?' In dat geval zou volgens haar neutraliteit van de leraar het streven moeten zijn.

Praktijkvoorbeelden ter inspiratie

Om het burgerschapsonderwijs ook daadwerkelijk handen en voeten te geven, sloot het Ledenevent af met praktijkvoorbeelden uit het po, vo en so.

#1 Burgerschapskalender maakt burgerschap laagdrempelig én levend

'We doen al veel aan burgerschap,

kijk maar naar deze lijst', kreeg Elise Spruijt drie jaar geleden bij haar aantreden als directeur-bestuurder van De van Oldenbarneveltschool (po) te horen. Sec een lijst afvinken, dat volstond volgens haar echter niet. Een team werd samengesteld, een visie ontwikkeld en doelen opgesteld, met uiteindelijk de burgerschapskalender op één A4 als resultaat. Hierin staat rond welke data, aan welke onderwerpen en thema's aandacht te geven, inclusief verwijzingen naar materiaal. 'Er staan vieringen op maar bijvoorbeeld ook de week van kindermishandeling. Het idee is dat de leerkracht zelf kiest hoe hij het aanvielt. Burgerschap is nu niet alleen verankerd, het leeft ook binnen het team mede omdat we het laagdrempelig en overzichtelijk hebben weten te houden. Uiteraard is het een levend document. De Inspectie was er in ieder geval positief over.'

#2 De wijk erbij betrekken voor meer inlevingsvermogen

'Als een leerling onze school verlaat, moet hij zich kunnen inleven in de ander', begint Geert Looyschelder, rector-bestuurder van Jordan Montessori Lyceum Utrecht uit Zeist. Bij zijn aantreden twee jaar terug, zat burgerschap verweven in diverse lessen, projecten en excursies. 'We deden veel met de wereld, maar kenden onze eigen buurt niet. De L-Flat in de wijk Volenhoven ligt nog geen 100 meter bij ons vandaan, maar geen enkel kind uit die wijk zat bij ons school. Terwijl ik ontmoeten en elkaar zien zo belangrijk vind, juist om je te kunnen inleven.' Diverse initiatieven zijn vervolgens gestart om contact

te leggen met de buurt. 'Een van de weinige oud-leerlingen die daar woonde is komen vertellen over zijn ervaringen bij ons op school. We hebben contact gelegd met de wijkagent, de kringloopwinkel bezocht en een sportdag opgezet met de groepen 7 en 8 van een basisschool uit de buurt en groepen 1 en 2 van onze school. Ook zijn we een huiswerkinstituut gestart voor leerlingen uit de buurt en gaan onze leerlingen tegenwoordig voorlezen bij kinderen wier ouders minder goed Nederlands spreken.' Ook binnen de school zijn stappen gezet. 'Ik heb op verzoek van een aantal leerlingen een genderneutrale kleedkamer ingericht en toen leerlingen aantoonde dat de bank waar het geld van de school stond niet duurzaam investeerde, ben ik van bank veranderd. Dat is ook gezien worden.'

#3 Burgerschap op maat

Mozarthof, een (v)so-school in Hilversum die onderdeel is van Stichting De Kleine Prins, heeft zo'n 230 leerlingen. 'Wij zijn een cluster-3 school, met zeer moeilijk lerende kinderen', vertelt leerkracht en gedragsspecialist Els de Boer. Hiermee raakt ze direct de crux als

Elise Spruijt

het om burgerschap binnen het so gaat: de leerlingen hebben diverse ontwikkelingsniveaus, cognitieve en praktische mogelijkheden en sociale vaardigheden, dus moet de school op diverse niveaus burgerschap aanbieden. 'Wij hebben de leerlingraad als voertuig gebruikt voor de ontwikkeling van

Geert Looschelder

leerkrachtvaardigheden en bewustwording.' Thema's die daar aan bod zijn gekomen, zijn onder meer het nadenken over je mening, adviseren en meebeslissen, democratie en verkiezingen, regels en afspraken middels klassenvergaderingen, en rollen en taken in de mini-samenleving. 'Tijdens vergaderingen met de leerlingraad zijn de verwachtingen hoog. De leerlingen kiezen een voorzitter en notulist en pakken zelf taken op. De ene leerling doet mee enkel door met een handgebaar te uiten of hij het eens of oneens is, de ander gaat daadwerkelijk het gesprek aan. Ze hebben zelfs een brief gestuurd naar de Tweede Kamer, waarin ze hun beklag deden over het aantal verwensingen die Kamerleden naar elkaar uiten, waar ze ook een reactie op hebben gehad.' Burgerschap staat inmiddels op de kaart

Els de Boer

op Mozarthof en het beleid inclusief doelenset hieromtrent is klaar.

'Er is een samenhang tussen sociale veiligheid, het pedagogisch klimaat en met de gedragsaanpak School Wide Positive Behavior Support. Onze ambitie ligt nu in het uitbouwen en versterken van vaardigheden en in het meenemen van het so in spelend leren thema's.'

Eerste bevindingen ledenonderzoek

Tijdens het Ledenevent lichtte VBS-voorzitter Artho Jansen en -bestuurder Pim Spijker de eerste bevindingen uit het ledenonderzoek toe. 'De vragenlijst die in februari naar de leden is verstuurd, als onderdeel van het onderzoek naar een nieuwe koers van VBS, is een stuk beter beantwoord dan voorgaande onderzoeken. Gemiddeld is VBS met het cijfer 7.6 beoordeeld, een enkeling gaf een onvoldoende. De leden zien VBS vooral als een betrokken belangenbehartiger en deskundige ondersteuner en adviseur bij hulpvragen', aldus Pim.

'Uit het onderzoek komt naar voren dat de verbinding met onze leden warmer is dan we

dachten en zeker een basis vormt om verder te gaan', vertelt Artho. 'Desalniettemin noopt het teruglopende ledenaantal wel tot nadenken: hoe kunnen we de komende jaren als vereniging van toegevoegde waarde zijn en blijven.'

De opbrengsten van het ledenonderzoek samen met een door Bureau de Bedoeling zelf uitgevoerd onderzoek naar verenigingen in het onderwijsveld, worden in mei voorgelegd aan een ledenpanel. Hoe moeten we het interpreteren? Wat is het verhaal erachter en wat betekent dat? Op basis van deze uitkomsten zal het VBS bestuur diverse toekomstscenario's ontwikkelen, die in november tijdens de ALV aan de leden worden voorgelegd.